

UNIwersytet
Warszawski

Wydział Neofilologii

Instytut
Anglistyki

dr hab. Izabela Szymańska
Zakład Językoznawstwa Stosowanego
i Przekładoznawstwa
Instytut Anglistyki UW

**Recenzja rozprawy doktorskiej mgr. Bartosza Warzyckiego
pt. Dominanta semantyczna w polskich przekładach
powieści Francisa Scotta Fitzgeralda *Wielki Gatsby***

Przedstawiona do oceny rozprawa doktorska mgr. Bartosza Warzyckiego wpisuje się w ciekawy nurt współczesnego przekładoznawstwa jakim są badania nad retranslacjami klasyki literackiej i nad powstającymi dzięki nim seriami przekładowymi. Ze względu na coraz częściej się pojawiające na polskim rynku wydawniczym retranslacje znanych tytułów badania tego rodzaju są bez wątpienia cenne dla opisu współczesnych tendencji w praktyce przekładowej. Tak więc podjęcie szczegółowej analizy trzech dostępnych polskich przekładów wybitnej i złożonej językowo powieści Scotta Fitzgeralda uważam za uzasadnione przedsięwzięcie badawcze o dużym potencjale naukowym.

Licząca 237 stron rozprawa składa się ze wstępu, czterech rozdziałów, zakończenia, bibliografii (18 stron) i streszczenia w jęz. angielskim. Struktura rozprawy została starannie przemyślana, dostosowana do celu, którym jest zbadanie jak w trzech polskich przekładach *Wielkiego Gatsby'ego* została oddana dominanta semantyczna oryginału, i zrealizowana z pełną konsekwencją, dzięki czemu Autor pewnie prowadzi czytelnika przez swoją bogatą w szczegóły analizę. Istotność wszystkich części dla całości wywodu jest niepodważalna, a powiązania między nimi przekonujące.

UNIwersytet
Warszawski

Instytut
Anglistyki

Wydział Neofilologii

W krótkim rozdziale 1 (str. 14-25) Autor wprowadza podstawowe narzędzie teoretyczne, które postanowił zastosować w analizie przekładów *Wielkiego Gatsby'ego*, czyli 'dominantę', ukazując różnice między wariantami tego pojęcia używanymi przez różnych badaczy w kwestii przypisania dominandy sferze intencji autora oryginału lub sferze wyborów tłumacza i w powiązanej kwestii obiektywności lub subiektywności dominandy. Precyzja definiowania jest oczywiście kluczowa dla wyborów metodologicznych, a nie jest łatwo ją tu osiągnąć, skoro np. Stanisław Barańczak we wcześniejszym niż przywoływane w rozprawie prace z r. 1990 i 1984 eseju „Rice pudding i kaszka manna: o tłumaczeniu poezji dla dzieci” (1975) pisał w związku z analizą dwóch polskich tłumaczeń jednego angielskiego wiersza, że „[d]ominantę stylistyczną wiersza Milne'a każdy z przekładów widzi jednak w czym innym” (*Ocalone w tłumaczeniu*, wyd. III, 2004, str. 72), co sugeruje, że inaczej niż w pracach późniejszych widział dominantę jako wybór tłumacza.

Dyskusja ta prowadzi Doktoranta do nieodzownego dla uporządkowania wywodu zdefiniowania dominandy semantycznej na potrzeby zamierzonej analizy jako obiektywnego układu elementów odzwierciedlających kluczowe sensy zamierzone przez autora tekstu oryginalnego. Mgr Warzycki zdaje sobie sprawę z metodologicznych trudności w identyfikacji tak pojętej dominandy. W związku z tym proponuje jej zobiektywizowanie przez badanie szerokiego wachlarza metatekstów umieszczających tekst oryginalny w jego kontekście kulturowym, historycznym i biograficznym. W tym bardzo przekonująco napisanym rozdziale pewne wątpliwości budzi jedynie fragment dotyczący relacji pojęcia 'dominandy' do pojęcia 'strategii tłumaczeniowej', która to relacja moim zdaniem nie została pokazana precyzyjnie.

Cel zobiektywizowanego ustalenia dominandy semantycznej powieści Fitzgeralda realizuje Autor w rozdziale 2, używając obszernego zestawu tekstów krytycznych i materiałów dotyczących biografii Fitzgeralda do przedyskutowania motywów i interpretacji uważanych za szczególnie istotne w tej powieści. Imponuje tu skrupulatność i dociekliwość Doktoranta. Natomiast w kwestii metody zobiektywizowanego ustalenia dominandy przez porównanie wielu interpretacji badaczy interesującego nas tekstu nasuwa się tu przewrotne może pytanie:

UNIwersytet
Warszawski

Wydział Neofilologii

Instytut
Anglistyki

czy analityk stosujący tę metodę nie dokonuje mimo wszystko subiektywizacji przez *wybór* z propozycji innych? Pytanie to nasunął mi m.in. fakt, iż na str. 38 wspomniana jest ciekawa cecha stylistyczna powieści - zaskakujące zestawienia przymiotników z rzeczownikami - która nie została później zanalizowana, choć w r. 4 przy okazji analizy innych aspektów można znaleźć kilka intrygujących przykładów.

Rozdział 3, poświęcony polskim tłumaczom *Gatsby'ego*, jest ogromnie zajmujący i wartościowy sam w sobie, nie tylko w powiązaniu z dominantą, ze względu na kwestię widzialności tłumacza literatury, o której w ostatnich latach polscy przekładoznawcy piszą coraz więcej i którą Doktorant wyeksponował we wstępie. Autor zebrał tu bardzo cenny i różnorodny materiał dający wgląd w najrozmaitsze aspekty pracy tłumaczy, na podstawie którego można by było moim zdaniem, oprócz celu zakreślonego w rozprawie, pokusić się o wnioski o charakterze diachronicznym, do czego wrócę później. Interesującą, a „schowaną” nieco sprawą jest przygotowany przez Autora kwestionariusz, który został użyty w kontaktach z tłumaczami (a w przypadku nieżyjącej już pierwszej tłumaczki *Gatsby'ego* z jej córką) – dlaczego jego zawartość została ukryta w przypisie 8 na str. 51-52 a nie został on umieszczony w aneksie? Czytelnik chętnie dowiedziałby się więcej o tym pomysle, np. o tym jak Autor dobrał pytania, i czy sposób ten okazał się skuteczny, dając spodziewane rezultaty, a jeśli nie to dlaczego.

Bardzo obszerny rozdział 4 (str. 83-211) przynosi szczegółową analizę porównawczą tłumaczeń wybranych elementów uznanych na podstawie wcześniejszych rozważań za składowe dominanty powieści (kolory, idiolekty, szeroko pojęte elementy kulturowe). Na pierwszy rzut oka mogłoby się wydawać, że zachodzi tu za duża dysproporcja objętości między krótką częścią ściśle teoretyczną, czyli r. 1, a analizą przekładów, czyli r. 4. Jednak lektura r. 4 ujawnia, że każda część analizy poprzedzona jest obszernym wprowadzeniem powiązanych z nią zagadnień przekładoznawczych. Ten sposób uporządkowania – systematyczne przeplatanie fragmentów teoretycznych z analitycznymi - okazuje się bardzo skuteczny, zapobiegając znużeniu czytelnika. W częściach teoretycznych rozdziału 4 Autor wykazuje się rozległą wiedzą o badaniach nad przekładem i znajomością narzędzi analitycznych, a w częściach analitycznych umiejętnością zastosowania tych narzędzi oraz dużą wnikliwością w ustalaniu

UNIwersytet
Warszawski

INSTYTUT
ANGLISTYKI

Wydział Neofilologii

znaczeń i konotacji, a także wrażliwością na niuanse znaczeniowe przekładów. Wspomnę tu jedynie o dwóch drobnych zastrzeżeniach: w podrozdziale 4.2. poświęconym badaniom nad przekładem niestandardowych odmian języka dziwi pominięcie obszernego rozdziału, który temu zagadnieniu poświęcił Krzysztof Hejwowski w książce *Iluzja przekładu* z 2015 r., natomiast w analizie elementów kulturowych odnosi się chwilami wrażenie pewnej niesystematyczności w nazywaniu technik tłumaczeniowych, jakby Autor korzystał na potrzeby poszczególnych przykładów dość przypadkowo z różnych klasyfikacji (np. w przyp. 361 przytoczona jest lista technik proponowana przez Hejwowskiego w pracy z r. 2004, potem jednak na str. 175, 188, 198 Autor używa terminów ze zmodyfikowanej klasyfikacji tegoż autora z 2015 r.). A skoro mowa o terminologii, wspomnę jeszcze, że nie jestem zwolenniczką używania przekopiowanych z angielskiego słów ‘forenizacja’ i ‘domestykacja’, ponieważ funkcjonują już w polskiej terminologii ‘egzotyzacja’ i ‘naturalizacja’ oraz ‘wyobcowanie’ i ‘udomowienie’, a szczególnie odradzałabym używanie takich terminów wymiennie, co Autor czyni na str. 171-173. W dyskursie akademickim priorytetem jest przecież konsekwentne stosowanie terminów, a nie urozmaicenie stylistyczne.

Wnioski z rozprawy są prawidłowe i całkowicie umotywowane w świetle postawionego celu i przeprowadzonej analizy. Chcę tu jednak wspomnieć o pewnym niedosycie, jaki może pozostawiać ten tekst, jako że widzę tu co najmniej dwa wątki, które mogłyby zostać wyeksponowane i prowadzić do dodatkowych ciekawych wniosków. Jedną sprawą to wspomniana już rosnąca widzialność tłumacza, którą Autor zaakcentował we wstępie, i przyjął za daną w zakończeniu. Zarówno fascynujący materiał zgromadzony w r. 3, który dokumentuje różnice w zawodowym funkcjonowaniu tłumaczy w różnych epokach, jak i dane z samych tłumaczeń, np. wyraźna zmiana we frekwencji użycia przypisów, techniki ujawniającej tłumacza, mogłyby zostać zinterpretowane jako *dane wspierające* tezę o zmieniającej się w czasie widzialności tłumacza, której sprzyja też możliwość różnorodnego funkcjonowania we współczesnych mediach (vide opisany w podrozdziale 3.3. przypadek Jacka Dehnela).

UNIwersytet
Warszawski

Wydział Neofilologii

INSTYTUT
ANGLISTYKI

Drugi taki aspekt, również diachroniczny, który zawsze może ujawniać badanie rozciągniętych w czasie serii przekładowych, to zmiany norm tłumaczeniowych (rozumianych jak w koncepcji opisowych badań nad przekładem Gideona Toury'ego). Pewne decyzje tłumaczy, szczególnie dotyczące zacierania niestandardowych cech języka, unikania powtórzeń czy używania bardziej konwencjonalnych niż w oryginale kolokacji (np. *white girlhood* → *panieńskie lata/niewinne dziewczęce lata*, *yolks of their eyeballs* → *białka oczu*) mogą być interpretowane jako odzwierciedlenie norm tłumaczeniowych nakierowanych na akceptowalność, co oczywiście może mieć wpływ na potraktowanie składowych dominanty. Ślad takiego podejścia pojawia się dopiero w zakończeniu, gdzie Autor sugeruje wśród możliwych dalszych kierunków badań przyjrzenie się zmianom redakcyjnym wprowadzonym do nowych wydań przekładu Demkowskiej-Bohdziewicz – zmiany takie są przecież odzwierciedleniem zmian norm akceptowalności.

Powyższe uwagi mają na celu raczej wykazanie, iż oceniana rozprawa ma duży potencjał, który może nie do końca zostać przez Autora wyeksponowany, niż krytykę tego w niej zostało osiągnięte, a co jest bardzo wartościowe. Fakt, że praca skłania do zastanowienia nad możliwymi dalszymi wnioskami świadczy wszak o tym, że spełnia funkcję jaką rozprawom naukowym chcielibyśmy przypisać, mianowicie funkcję inspirującą.

Bibliografia jest bardzo obszerna; podzielono ją na sekcje (pisma Fitzgeralda; utwory innych pisarzy; niepublikowane listy; słowniki i encyklopedie; opracowania; wywiady, audycje radiowe, telewizyjne i internetowe; słowniki, encyklopedie i stronu internetowe), co jest uzasadnione przy użyciu tak różnorodnych źródeł, choć czyni ich odnajdywanie w spisie nieco trudnym. Sama sekcja 'opracowania' liczy ponad 270 pozycji, co świadczy o bardzo szerokim czytaniu Autora, który wykorzystał do celów swojej analizy liczne opracowania krytyczne twórczości Fitzgeralda, jak i źródła przekładoznawcze, oraz o godnej podziwu dociekliwości i skrupulatności w docieraniu do prac mogących rzucić światło na opracowywane zagadnienie. Uznanie budzi też fakt, że Autor dla poszerzenia perspektywy analizy dotarł do bardzo różnorodnych źródeł informacji. Wykorzystanie źródeł w tekście jest prawidłowe, a spis bibliografii został przygotowany starannie, choć zdarzyło się w nim kilka błędów edycyjnych

UNIwersytet
Warszawski

Wydział Neofilologii

Instytut
Anglistyki

(np. str. 221 poz. Anna Majkiewicz, „Kontekst...” w sekcji Opracowania umieszczona pod A nie pod M).

Od strony redakcyjnej praca została przygotowana starannie; w tekście takich rozmiarów trudno całkowicie uniknąć pomyłek edycyjnych, lecz ich skala nie jest tu duża. Z recenzenckiego obowiązku podaję kilka przykładowych typów pomyłek (pomijam literówki i czeskie błędy):

- niekonsekwentne umieszczanie odnośnika do przypisu (po kropce lub przed kropką; np. str. 61, 83);
- niekonsekwencje w stosowaniu inicjałów tłumaczy w odnośnikach do cytatów z *Wielkiego Gatsby'ego* – zdarza się Polak zamiast P (61, 99);
- niepotrzebne wielkie litery w niektórych tytułach publikacji polskich (kopiowanie konwencji angielskiej)(np. 226 *Iluzja Przekładu*, 65 *Miasto w Ogniu*, 22 *Proces Decyzyjny Tłumacza*, *Terminologia Tłumaczenia*, 31 *Po Tej Stronie Raju*)
- niepotrzebne kopiowanie wielkich liter z tłumaczonych fraz angielskich (np. 41 *Stracone Pokolenie*, choć w przypisie 77 występuje prawidłowa pisownia; 160 *Epoka Jazzu*).

Od strony językowej rozprawa nie budzi zastrzeżeń; została napisana poprawną, neutralną stylistycznie polszczyzną, odpowiednią do potrzeb dyskursu akademickiego. Potknięcia językowe są nieliczne i nie zakłócają lektury; zwróciłabym jedynie uwagę na kilka przykładów:

- systematyczne nieprawidłowe użycie apostrofu w odmianie nazwisk zakończonych na y po samogłosce: np. 42 Glenwey'em, 45 Carraway'em, 58 Vinay'a, 85 Kay'a, 191 Whittesey'a (por. <https://sjp.pwn.pl/zasady/243-66-1-Nazwiska-zakonczone-w-pismie-na-spolgloski-lub-y-po-samoglosce;629618.html>);
- błędne użycie wielkiej litery: 94 Drozd Wędrowny, Drozd wędrowny, 95 Drozd śpiewak, 147, 148 Jidisz, 182, 183 Prohibicja, 193 Cyrylicą, 198 Amerykańskości;
- błędne użycie małej litery: 47 amerykanów;
- błędne formy przypadka: 53 „... znajdują się aż cztery pozycje F. Scotta Fitzgeralda: *Wielkiego Gatsby'ego*, *Ostatniego z wielkich...*”; 162 „Mowa tutaj o nazwisku *the Stonewall Jackson Abrams* nawiązującego do...”;

UNIwersytet
Warszawski

Wydział Neofilologii

Instytut
Anglistyki

- błędna forma przedimka „owe światło” (114) zamiast ‘owo’;
- anakoluty: 121 „wynika być może z chęci podzielenia się z czytelnikiem posiadaną wiedzą na temat powieści, przekazując ją w tekście...”, 204 „Rozpoczynając dyskusję o elementach kulturowych..., zarysowana została..”, 216 „Porównując polskie przekłady... wyraźnie zarysowała się różnica...”;
- błędne użycie zaimka ‘swój’ zamiast ‘jego’: 165 „... trafnie opisał Michał Sprusiński we wstępie do ... listów pisarza do swojej córki Scottie”, 181 „...objaśnienie może pozbawić dany tekst swojej funkcji”.

Powyższe niedociągnięcia techniczne nie rzutują istotnie na zasadniczą merytoryczną wartość rozprawy.

Podsumowując, uważam, że przedstawiona do oceny praca spełnia wymagania stawiane rozprawom doktorskim w obowiązujących przepisach, a jej zalety znacznie przeważają nad niedociągnięciami. Wnoszę więc o dopuszczenie mgr. Bartosza Warzyckiego do dalszych etapów postępowania.

dr hab. Izabela Szymańska

Zakład Językoznawstwa Stosowanego
i Przekładoznawstwa
Instytut Anglistyki UW

Warszawa, 26.07.2021 r.